

УДК 327

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-4>

Шупа Л.З.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Тернопільського національного економічного університету

Shupa Lesia

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of
International Relations and Diplomacy
Ternopil National Economic University

УКРАЇНА – ВЕЛИКОБРИТАНІЯ: НАЛАГОДЖЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

UKRAINE – GREAT BRITAIN: IMPROVEMENT OF BILATERAL RELATIONS

Великобританія про Україну як соціально політичну реальність добре знала ще з часів визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького, якого у британській пресі називали козацьким генералом. Важливе місце посідала Великобританія у зовнішньополітичних поглядах українських урядів доби визвольних змагань 1917–1921 років. Однак повною мірою налагодження двосторонніх відносин між двома державами стало можливим лише зі здобуттям Україною її державної незалежності. У статті розглянуто те, за яких ознак Україна стала предметом пильної уваги Заходу. Надано відповідь про те, чому британське керівництво не розглядало можливість співпраці з незалежною Україною. Відзначено Спільне комюніке щодо встановлення консульських відносин між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії. Названо досить відомі чинники, які змінили ставлення країн Заходу до України. Виокремлено загрози та пропозиції щодо здійснення відносин між країнами після виходу Великої Британії з Європейського Союзу.

Ключові слова: відносини, Велика Британія, Україна, стратегія, ставлення.

Великобританія об Україне как социально-политической реальности хорошо знала еще со времен освободительной войны под руководством Богдана Хмельницкого, которого в британской прессе называли казацким генералом. Важное место занимала Великобританія во внешнеполитических взглядах украинских правительств эпохи освободительной борьбы 1917–1921 годов. Однако в полной мере налаживание двусторонних отношений между двумя государствами стало возможным лишь с обретением Украиной ее государственной независимости. В статье рассмотрено то, при каких признаках Украина стала предметом пристального внимания Запада. Предоставлен ответ о том, почему британское руководство не рассматривало возможность сотрудничества с независимой Украиной. Отмечено Совместное коммюнике об установлении консульских отношений между Украиной и Соединенным Королевством Великобритании и Северной Ирландии. Названы довольно известные факторы, которые изменили отношение стран Запада к Украине. Выделены угрозы и предложения по осуществлению отношений между странами после выхода Великобритании из Европейского Союза.

Ключевые слова: отношения, Великобритания, Украина, стратегия, отношение.

Britain has known Ukraine as a socio-political reality since the liberation war under the leadership of Bohdan Khmelnytsky, who was called a Cossack general in the British press. Great Britain occupied an important place in the foreign policy views of the Ukrainian governments of the liberation struggle of 1917–1921. But the full establishment of bilateral relations between the two countries became possible only with the acquisition of Ukraine's state independence. From the very beginning of the establishment of diplomatic relations, Ukrainian diplomacy in London faced many problems. It was difficult for Ukrainian diplomats to establish relations with British businessmen because they lacked experience in communicating with the English environment. The Ukrainian diaspora in Britain was very fragmented and in no way represented in the country's political circles. In addition, the United Kingdom, for its part, did not particularly seek to deepen contacts with Ukraine, considering it (as well as other post-Soviet states) a sphere of influence of the Russian Federation. Another reason for the superficiality of bilateral relations was economic. Lack of a stable currency in Ukraine at the beginning in the 1990s, high inflation rates made our country a risk zone in the eyes of Britain, which is why British-Ukrainian relations did not develop rapidly. After Ukraine's renunciation of nuclear weapons, relations between the two countries have warmed considerably. As an important and influential member of the European Union, the United Kingdom can directly or indirectly influence the promotion of certain de-

cisions regarding Ukraine. The article considers on what grounds Ukraine has become the subject of close attention of the West. The answer is why the British leadership did not consider cooperation with independent Ukraine. The Joint Communiqué on the Establishment of Consular Relations between Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland was marked. Well-known factors that have changed the attitude of Western countries to Ukraine are named. Threats and proposals for the implementation of relations between the countries after the UK's withdrawal from the European Union are highlighted.

Keywords: relations, Great Britain, Ukraine, strategy, attitude.

Постановка проблеми. Велика Британія підтримувала євроінтеграційний курс України, але не поспішала надавати вагому допомогу. Україна цікавила Британію та ЄС загалом як елемент зони стабільності на його східних кордонах, «буфер» проти проникнення нелегальних мігрантів до Західної Європи. Більш віддалена політика від Росії, ніж низки інших держав ЄС, сприяла поступовому поглибленню інтересу Королівства до України як важливого партнера ЄС у другій половині 2000-х років. В Лондоні підтримали підписання у 2014 році Угоди про асоціацію України з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців проблематику українсько-британської співпраці ґрунтовно вивчали В. Крушинський, Н. Яковенко, А. Грубінко, О. Гончаров, М. Білоусов, В. Майко, П. Сардачук, О. Сагайдак, П. Ігнат'єв, які є видатними науковцями та практиками дипломатичної роботи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Натомість беззаперечним є той факт, що ця царина вимагає подальшого наукового розроблення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є зображення практичного значення для розроблення ефективної стратегії зовнішньої політики України за допомогою історичних особливостей, здобутків та прорахунків членства Великої Британії в ЄС у зовнішньополітичній діяльності самого ЄС.

Відповідно до мети роботи поставлено на розгляд такі завдання:

- визначити, на яких підставах Україна стала предметом пильної уваги Заходу;
- з'ясувати, з якими проблемами стикнулася від самого початку встановлення дипломатичних відносин українська дипломатія в Лондоні;
- пояснити, чому після відмови України від ядерної зброї відносини між двома державами значно потепліли.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини з Україною після отримання незалежності та завдяки насамперед своїй території, великій кількості населення, природним ресурсам, геополітичним характеристикам і значним запасам різних видів озброєнь стали предметом пильної уваги Заходу. Після розпаду СРСР у східноєвропейській зовнішній політиці Великої Британії та Європейського Союзу чільне місце посіли зв'язки з Україною. Незалежність країни не лише стала одним з головних чинників розпаду СРСР, але й змінила розклад політичних та військових сил у Європі та світі. Проте ставлення до України з боку західних лідерів та інституцій на початку 1990-х років було переважно упередженим. Прем'єр-міністр Великої Британії М. Тетчер, відвідавши одного разу Україну у червні 1990 року, під час виступу у Верховній Раді УРСР на заклик депутатів розвивати

відносини між обома країнами саркастично заявила, що посольства передбачені лише для країн, які мають державну незалежність і відкриваються при національному центральному уряді. У Великій Британії немає посольства в Каліфорнії, Квебеку або штатах Австралії [1, с. 169]. Підтримуючи до останнього цілісність СРСР, британське керівництво не розглядало можливість співпраці з незалежною Україною, проголошення якої трактувалось як виникнення загрози міжнародній безпеці внаслідок насамперед наявності ядерної зброї. Як наслідок, Сполучене Королівство визнало незалежність України лише 31 грудня 1991 року, після офіційного припинення існування СРСР, тоді як Велика Британія стала першою з держав ЄС, яка визнала незалежність України, того ж дня її визнали Європейські Співтовариства.

У Спільному комюніке щодо встановлення консульських відносин між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії зазначається, що Україна і Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, керуючись бажанням встановити й розвивати всебічне співробітництво в галузях політичних, економічних, торговельних, науково-технічних, культурних і гуманітарних відносин, будучи впевненими в тому, що встановлення консульських відносин сприятиме розвитку дружніх відносин між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, вирішили встановити консульські відносини, що негайно набувають чинності, і ґрунтувати свої стосунки у цій сфері на Віденській конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 року (995_047) і на основі принципу взаємності за умови виконання положень, що стосуються консульських відносин, урегульованих у їх відповідних законах. Складено в Києві 14 грудня 1991 року у двох примірниках, кожний українською та англійською мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними [2].

За ініціативи Сполученого Королівства на початку січня 1992 року голови зовнішньополітичних відомств двох країн обмінялися листами щодо встановлення дипломатичних відносин. За згодою сторін домовленість із цього питання набула чинності 10 січня 1992 року. З цієї дати генеральне консульство Великої Британії у Києві офіційно набуло статусу посольства [3, с. 53–54].

Мир і дружба є й залишатимуться основою відносин між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. Ці відносини будуватимуться на засадах взаємної довіри і розуміння, партнерства і співробітництва [4].

Єдине питання, яке дійсно турбувало Великої Британії та інші західні країни на чолі зі США у їх двосторонніх відносинах з Україною, – це доля колишнього радянського ядерного озброєння, розташованого на українській території. Ця тема постійно домінувала на українсько-британських переговорах.

Результатом такої недовіри, підозрливості та зневаги стало те, що початкові ілюзії України щодо тісних відносин із Заходом і сподівання на західну допомогу поступово почали змінюватися на протилежне, а саме розчарування.

Ставлення країн Заходу до України почало поступово змінюватися лише з 1994 року. Цьому сприяла низка таких досить відомих чинників:

- події жовтня 1993 року в Росії з подальшими парламентськими виборами в грудні, які принесли успіх партії В. Жириновського і посягли на Заході серйозні сумніви щодо успіху демократичних перетворень у Росії;

- не завжди виважена зовнішня політика Росії, особливо щодо найближчих сусідів;

- мирна передача влади на парламентських і президентських виборах в Україні навесні-влітку 1994 року;

- тристороння угода між США, Росією та Україною в січні 1994 року щодо виведення стратегічних ядерних озброєнь, розташованих на українській території, та ратифікація Верховною Радою договору СНО-1 у листопаді 1994 року [5, с. 14].

Отже, широке коло європейських питань, які насправді від самого початку українсько-британських відносин були предметом пильної уваги і жвавого обговорення, тепер, у період поглиблення двосторонніх відносин, посіло одне з найголовніших місць. Україна прагнула за цих умов використати вплив Великобританії в європейських структурах для забезпечення своїх інтересів і сприяння інтеграції до ЄС.

У червні 1998 року український уряд ухвалив національну стратегію інтеграції до ЄС. Зі свого боку Європейський Союз на зустрічі у верхах, яка пройшла у Відні у грудні 1998 року, підтвердив фундаментальне значення зв'язків з Україною. Наслідком цього стало прийняття Спільної стратегії ЄС щодо України, причому Великобританія підтримала інтереси України під час обговорення цієї стратегії з огляду на забезпечення європейської безпеки і стабільності ЄС [6, с. 187].

У практичному аспекті поліпшення українсько-британських відносин знайшло своє вираження у підтримці євроінтеграційних прагнень України Великобританією, яка стала другою після Іспанії країною, що ратифікувала Угоду України з ЄС про партнерство і співробітництво. Великобританія також активно сприяла вступу України до Ради Європи.

Подальші українсько-британські двосторонні відносини розвивалися за висхідною. Про це свідчить офіційний візит президента України Л. Кучми до Лондона, де відбулися переговори з прем'єр-міністром Дж. Мейджором (загалом цей візит української делегації у грудні 1995 року по праву вважається успішним, оскільки він дав відчутний поштовх подальшому двосторонньому співробітництву в політичній, економічній і правоохоронній сферах).

Отже, можна стверджувати, що розвиток міждержавного політичного діалогу між Україною і Великобританією мав нестабільний, суперечливий характер, зумовлений переважно непослідовністю дій української влади в процесі реалізації європейського вибору України, задекларованого як стратегічна мета програми внутрішніх демократичних реформ і зовнішньополітичного курсу України. Жорстка крити-

ка української влади на Заході за порушення принципів демократії, верховенства закону і прав людини від початку 2000-х років призвела до серйозних ускладнень дипломатичних відносин України як з Великобританією, так і з її іншими ключовими західними партнерами, оскільки уряди цих країн загалом підтримували різкі критичні зауваження на адресу владних структур України. Позитивна динаміка українсько-британських відносин поступилася періоду кризи довіри у двосторонніх відносинах. За таких умов Україна не отримала від Великобританії послідовної підтримки її стратегічної зовнішньополітичної мети, а саме євроінтеграційного вибору. Отже, результативність двосторонніх відносин упродовж 1991–2004 років була низькою. З початком 2005 року політичні відносини України та Великобританії почали поступово наповнюватися новим позитивним змістом на фоні значного кредиту довіри демократичних західних держав до нового політичного курсу Президента України В. Ющенка з його однозначно прозахідною спрямованістю [7, с. 52].

За оцінкою експертів, на сучасному етапі Великобританія зацікавлена у вирішенні російсько-українського конфлікту відповідно до норм міжнародного права; забезпеченні ефективних реформ шляхом надання фінансової та технічної допомоги; перетворенні України на надійного партнера на міжнародному рівні та максимальному збільшенні двосторонньої торгівлі.

Україна зі свого боку зацікавлена в максимальному залученні Великої Британії до посилення обороноздатності та збільшення тиску на РФ для імплементації Мінських угод відповідно до українського бачення та деокупації Криму; отриманні різнопланової допомоги для проведення реформ; активній позиції Лондона на міжнародній арені, попри процес виходу із ЄС; залученні британських інвестицій.

Серед потенційних ризиків слід назвати можливу неспроможність Великої Британії вести активну зовнішню політику на європейському континенті на фоні процесу виходу з ЄС. У цій ситуації Україна більшою мірою буде змушена рахуватися із ситуацією.

Другим ризиком є неспроможність офіційного Києва продемонструвати необхідний прогрес у реформах, що призведе до «втоми від України» з огляду на значні масштаби прямого й опосередкованого залучення Великої Британії до цього процесу. Щоб уникнути такого розвитку подій, бажано сприймати цю допомогу як інвестиції в Україну і більше зосередитися на роботі над критичними сферами, якими є антикорупційна та судова.

Третью загрозою є ймовірність радикального перегляду політики США щодо України за нової президентської адміністрації, що поставить Лондон перед вибором продовжувати нинішній курс щодо України або змінювати його на угоду Вашингтону. На думку експертів, офіційному Києву варто апелювати до задекларованого бажання Великої Британії й надалі відігравати активну роль у Європі, попри вихід із ЄС, а також використовувати відносини з Великою Британією як додатковий канал комунікації з Білим Домом [8].

Перша рекомендація полягає в тому, щоби ширше залучати Велику Британію до протидії агресії Росії. «Україні потрібно шукати стандартні і нестандартні

способи, щоб залучати Велику Британію. Потенціал для такого залучення існує, і я належу до оптимістів, які вважають, що навіть у пост-брекзитівському світі роль Британії буде ключовою для безпеки України, позаяк санкції однієї Великої Британії щодо Росії можуть переважити санкції десятка інших європейських країн», – зауважив перший заступник директора Інституту світової політики Сергій Солодкий.

Друга рекомендація полягає в тому, щоб інтенсифікувати міжпарламентський діалог, хоча й зараз він досить активний. «Останній великий візит – це жовтень 2016 року. Цікаво, що він відбувся до звільнених територій на сході України, і те, що британські депутати інформацію, яку отримали, активно використовували у доповіді щодо перспектив британсько-російських відносин, і що висновки, запропоновані у цій доповіді, відповідають українським національним інтересам», – зазначив аналітик Інституту світової політики Микола Белєсков. Він також підкреслив, що завдяки зустрічі народного депутата України Світлани Заліщук із прем'єр-міністром Великої Британії Терезою Мей напередодні її візиту до США прем'єр-міністр Великої Британії визнала за необхідне переконати Вашингтон в тому, що санкції проти РФ за агресію проти України не можна скасовувати, якщо не буде досягнуто відповідного прогресу у врегулюванні конфлікту. Аналітики ІСП також радять розробити чітку шкалу успішності проведення реформ; посилити взаємодію з лідерами думок для протидії гібридним загрозам з боку Росії, зокрема дезінформації через британські мас-медіа; розвивати співпрацю з Лондоном для протидії відмиванню коштів; розпочати переговори щодо взаємної торгівлі без Угоди про асоціацію, щоби бути готовими до пост-брекзитівської взаємодії в економічній сфері.

Рекомендують також ініціювати спрощення візового режиму з боку Великої Британії з огляду на те, що цей крок уже здійснили щодо низки інших країн, а саме Китаю, Оману, ОАЕ. Також бажано організувати візит прем'єр-міністра Великої Британії до України, оскільки 20-річна перерва не відповідає заявленому стратегічному характеру відносин [8].

Висновки. Отже, українсько-британські відносини пройшли декілька етапів розвитку: від встановлення договірної бази до безпосередньої політичної взаємодії. З одного боку, Британія сприяє входженню України до Європейського Союзу, а з іншого боку, для Великої Британії не бачити в залі засідань Європарламенту та Ради Міністрів рівносильну собі кількість депутатів і голосів, представлених від України. Майбутнє нашої держави залежить від нас самих, і наскільки Україна наблизиться до Європейської Спільноти, настільки вона може очікувати перемену тону європейського інтеграційного діалогу з нею.

Оцінки сучасного стану українсько-британської співпраці в політичній сфері є сьогодні досить неоднозначними. Так, побутує думка про те, що з трьох європейських китів, а саме Великої Британії, Франції та Німеччини, Україна може спиратися тільки на першого.

Процес виходу Королівства з ЄС уже призвів до часткової втрати ним впливу на регіональні процеси й непрямо негативно впливає на міжнародні позиції України, адже посилює проросійські сили в

об'єднанні. Завершення процесу "Brexit" ускладнить завдання учасників інтеграції у сфері зовнішньої політики і безпеки, адже Європейський Союз без Британії втратить частину дипломатичного та військового потенціалу, який важко замінити. Однак вихід Королівства з ЄС має стимулювати консолідацію зусиль держав-членів до створення нових структур, проти яких традиційно виступала Велика Британія.

Бібліографічний список:

1. Александров О. Оборонна промисловість Європейського Союзу: сучасний досвід трансформації. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2. С. 168–177.
2. Спільне комюніке щодо встановлення консульських відносин між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_019 (дата звернення: 15.05.2020).
3. Спільне комюніке щодо встановлення консульських відносин між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. Київ : Ін Юре, 2001. Т. 1. С. 302.
4. Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_040 (дата звернення: 15.05.2020).
5. Спільна декларація Президента України Леоніда Кучми і Прем'єр-міністра Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Джона Мейджора. *Політика і час*. 1996. № 1. С. 14–19.
6. Крушинський В. Британська Європа чи європейська Британія. *Великобританія в європейських інтеграційних процесах*. 2003. 214 с.
7. Офіційні візити. *Парламентський вісник*. 2004. № 17 (72). С. 51–53.
8. На сьогодні інтереси України і Великої Британії доповнюють одне одного – дослідження Інституту світової політики. 2020. URL: <https://uacrisis.org/uk/58188-audit-of-foreign-policy-uk-ukraine> (дата звернення: 15.05.2020).

References:

1. Alexandrov O. Defense industry of the European Union: modern experience of transformation. *Strategic priorities*. 2013. № 2. P. 168–177.
2. Joint communiqué on the establishment of consular relations between Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_019 (access date: 15.05.2020).
3. Joint communiqué on the establishment of consular relations between Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. *Collection of current international agreements of Ukraine*. – K. : In Jure, 2001. Vol. 1. P. 302.
4. Agreement on the Principles of Relations and Cooperation between Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_040 (access date: 15.05.2020).
5. Joint Declaration of the President of Ukraine Leonid Kuchma and the Prime Minister of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland John Major. *Politics and time*. 1996. № 1. P. 14–19.
6. Krushynsky V. British Europe or European Britain. *Great Britain in European integration processes*. 2003. 214 p.
7. Official visits. *Parliamentary Bulletin*. 2004. № 17 (72). P. 51–53.
8. Today, the interests of Ukraine and the United Kingdom complement each other – a study by the Institute of World Politics. 2020. URL: <https://uacrisis.org/uk/58188-audit-of-foreign-policy-uk-ukraine> (access date: 15.05.2020).